

Народні пісні про святого Юрія і Цмока з українсько-білоруського помежів'я

Галина ВАСИЛЬКЕВИЧ, Ігор ГУНЧИК

Ця публікація має свою передісторію, яка почалася у червні 1996 р. Під час експедиційного обстеження села Ревушки Турійського району Волинської області нам удалося записати від жительки села старшого віку, яка чомусь побоюлася себе назвати, цікавий фольклорний текст, перший рядок якого починався словами “Буле люде басурмани”. Сама респондентка назвала його “піснею... про святого Юрія” і стверджувала, що перейняла її від своєї матері (“То то наша мама співали...”). Автентичний запис цього тексту і розмови з інформатором, які було здійснено на диктофон, дотепер збережено на касеті в особистому архіві співавтора цієї публікації І. Гунчика.

Можливо, цей фольклорний текст так би й залишався ще довго поза нашою увагою і був би нетранскрибованим, якби, через два роки під час чергової експедиції по населених пунктах північної частини Волинської області наші колеги – Богдан Завітій, дослідник народної драми Західного Полісся, і етномузиколог Ліна Добрянська – не зафіксували у селі Судче Любешівського району ще два варіанти цієї ж пісні про святого Юрія (“Були колись люде да й невірувані” (№ 9), “Та ходила коля по усьому світу” (№ 10)), в яких Змія вже було названо Цмоком. Додався ще один цікавий момент: перший текст виконавець співав під акомпанемент скрипки. Згадавши у розмові про перший запис із села Ревушки, стало зрозуміло, що усі три твори є варіантами якоїсь давньої пісні про Юрія і Цмока, у якій відображено міфологічний мотив змієборства.

Четвертий україномовний варіант пісні про святого Юрія і Цмока “Да були люди, люди низмишльони” (№ 11), який виконували у Великодній піст, записала у 2000 р. одна студентка україністики Брестського державного університету за спеціально розробленим питальником у селі Голево Брестського району Брестської області (Республіка Білорусь). Цей фольклорний зразок, як і один із попередніх, закінчується своєрідною християнською мораллю і побожними настановами, якими через “панянку” повчає людей сам святий Юрій.

Через деякий час з'ясувалося, що дві подібні пісні на цю тему записав у 1990-х роках і, опублікувавши у часописі “Народознавство”, увів у науковий обіг відомий український фольклорист та етнограф із Волині О. Ошуркевич. Перша із двох пісень “Були люди невірні” (№ 6) походить із села Воютині Луцького району, а друга “Ой що то за люди, що то за невіри” (№ 7) – із села Ворокомле Камінь-Каширського району Волинської області.

Ще три варіанти пісень про святого Юрія і Цмока (Смока) із нотацією мелодій були виявлені у першому томі збірника В. І. Раговіча “Песенны фальклор Палесся: У 3-х т.”, який вийшов друком у столиці Білорусі наприкінці 2001 р. Як стверджує

упорядник збірника, тексти пісень було записано у населених пунктах Пінського району Брестської області. На фаховість і якість їх запису вказує те, що у піснях правильно відтворено особливості місцевих говірок західнополіського діалекту української мови. Перша пісня “Ой, да були ж люде да ни хрисціяне” (№ 3) зафіксована в селі Ладорож від фольклорного гурту, друга “Ой, да були люде да й всьо ж невірніє” (№ 4) – у селі Пінковичі від групи вказаних респондентів. Третій варіант “Ой, да було поле дай ни зміроное” (№ 5) записаний у селі Гончари від місцевої жительки М. Д. Бондич, 1904 р. н.

2002 р. на наше прохання три тексти про святого Юрія і Цмока нам переслав молодий білоруський дослідник із Мінська Роман. Перший із цих текстів “Ох як були ж люди да ни хрисціяни” (№ 12), який записала його колега Ірина Мазюк, співробітник Білоруського інституту проблем культури, у селі Південний Церабень Пінського району Брестської області, є україномовним зразком. Два інші “Жылі-былі людзі нявернія” (№ 15) і “Жылы людзі няверныя” (№ 16), вже білоруські народні пісні, зафіксовані у різних адміністративних регіонах Білорусі, зокрема у селі Ігналіна Верхньодвінського району Вітебської області та в селі Стара Слобода Крупського району Мінської області. Їх записали влітку 2001 р. члени Студентського етнографічного товариства із Мінська.

Переглядаючи московський збірник “Славянский и балканский фольклор” за 1981 р., у публікації Ю. Смірнова “Эпика Полесья (по записам 1975 г.)” ми натрапили ще на два білоруські варіанти цієї пісні про змієборство: “Юрай и цмок” (“Да жилі людзі да неверныя” (№ 13)) і “Да былі ж люди да неверныє” (№ 14).

Насамкінець скажемо ще про два українські варіанти фольклорних текстів цієї групи. Один із них “Були на світі невірні люде” (№ 2) було виявлено в Архіві кафедри української фольклористики імені Ф. Колесси Львівського національного університету імені Івана Франка. Його записали студенти 1985 р. під час фольклорної практики у селі Личини Камінь-Каширського району Волинської області від А. П. Менюк, 1925 р. н. Остання пісня про святого Юрія і Цмока, яку подано у наших матеріалах, увійшла до підручника відомого українського фольклориста та етномузиколога академіка Ф. Колесси “Українська усна словесність”, опублікованого 1938 р. у Львові. Ймовірно, вона була записана в одному з населених пунктів тієї частини Західної Волині, яку І. Франко називав Галицькою Волиною.

Таким чином, основу фольклорних матеріалів нашої публікації складають 12 варіантів українських пісень про святого Юрія і Цмока (Смока, Змія), до яких додано 4 записи білоруськомовних піснених творів. Більшість текстів першої групи зафіксовано на території етнографічного регіону Західного Полісся, яке адміністративно охоплює Волинську область України та південні райони Брестської області Республіки Білорусь. Ще два варіанти (перший – О. Ошуркевича, другий – ймовірно, Ф. Колесси) вже корелюють із західною частиною Волині. Зразки з публікації Ю. Смірнова і тексти з Вітебської та Мінської областей вказують на те, що ареал поширення пісні про святого Юрія і Цмока охоплює не лише Західне, а й центральне українсько-білоруське Полісся, а також виступає далеко на північ Білорусі.

Що ж особливого та цінного з наукового погляду у піснях про святого Юрія і Цмока (Смока, Змія)? Перш за все, в усіх варіантах українських і білоруських текстів маємо мотив змієборства, який, як відомо, є своєрідним ядром центрального сюжету слов'янської міфології. Таких народнопоетичних творів, скажімо в українському фольклорі, відомо порівняно небагато, і вони є раритетними.

Друге, що привертає до них увагу, – це проблема визначення жанру цих пісень і, зокрема, відсутність одностайності у думках із цього приводу дослідників-записувачів і респондентів. Так, ці пісні, на перший погляд, можна вважати

календарно-обрядовими і пов'язувати з весняним циклом, адже деякі виконавці стверджували, що “співали про Цмока в піст” [великодній – Г. В., І. Г.], що “то була пісня [...] до святого Юрія”, яку, очевидно, могли виконувати і після посту на Юрія. Самі ж сюжетні колізії пісень про святого Юрія і Цмока відповідають жанру балади і характеризуються драматизмом, напруженістю переданих подій. Крім того, це твори ліро-епічні, у яких епічна складова яскраво виражена і домінує над ліричною.

Але найбільш інтригуючу і цілком ймовірну думку про ці твори висловив російський фольклорист Ю. Смірнов. Він першим спостеріг, що віршований розмір пісень про святого Юрія і Цмока ідентичний розмірові давньоруських билин. **Можливо, це й справді вцілілі уламки билинного епосу, що зберігся до теперішнього часу на території України та Білорусі?** На користь цієї версії, зрештою, свідчить також те, що такого типу пісні про святих належали до репертуару лірників. Так, український музикознавець Ю. Рибак вважає, що мелодія балади про Смока, яку виконували під акомпанемент скрипки, така ж, як і пісні “Сирота”, що також належала до репертуару лірників-сліпців. Треба також враховувати й те, що деякі тексти є не піснями, а рецитаціями із нерівноскладовою формою вірша, як українські народні думи.

На перший погляд, усі зібрані тут варіанти українських і білоруських пісень про святого Юрія і Цмока подібні, але ця подібність вирізняється саме на тлі несхожості. Тож схожі у своїй несхожості мотиви поклоніння Цмокові, замість віри в Господа Бога (ця антитеза – типовий пісенний зачин), мотив жертви та мотив змєборства в кожному тексті набувають ледь помітних, але таки самобутніх ознак. Обростаючи супровідними, менш виразними мотивами, вони створюють враження щоразу іншої художньої оправки тексту.

Цікаво, що у переспіві тексту з грецької мови “Чудо Георгія о змее” (XII-XIII) жертвоприношення осмислено як наслідок боговідступництва і навіть... Божої карі¹. А ось у записах з українського Полісся народнопоетична уява поетизує жертвоприношення в іншому ракурсі – згідно з баладними канонами. Ампліфікація уснословесних образів сприяє градації настроєвої тональності, посилюючи загальний баладний драматизм твору: “Вони звіра шанували / І для нього дань давали. / Щодень Божий по скотені, / А в ниділю – по людені...” (№ 8).

У білоруському ж варіанті шквал емоцій зростає за таким самим принципом ступенювання від менш важливого до найціннішого, лише трагізм загострюється на образі дитини: “Да давалі дань вельмі вяліку, / Да давалі ж дань вельмі вяліку, – / Да на кожны дзень па чалавеку, / Да на гадзіне па малой дзяціне” (№ 13).

Зворушливий мотив порятунку панни від “лихого”, “лукавого”, “безумного” і “бездонного” Змія-Цмока має вже по-християнськи осмислену мотивацію – панянку врятувала віра в Господа Бога, на чюю допомогу дівчина “спадзевалася”. В одному білоруському варіанті безмежна міць Божого провидіння затьмарює і навіть дегероїзує подвиг святого, чий образ змальовано у досить незвичній для балади – бурлескній формі (№ 13).

Тексти пісні про Юрія і Смока де-не-де інкрустовано й апотропейними образами: захистом від звіра для “діви” стають молитовні апеляції до Господа Бога (“Спасе, Боже, мою душу” (№ 8); “Ой Госпадзе, барані мяне” (№ 13)) і акціональні знаки (“правой рукою да й перезігнайся”, “хресту поклонявся”). Хоча образ смиренної панни, яка молиться в очікуванні дива, не втрачає своєї чуттєвої принади і крізь призму сприйняття його виконавцем: “панна-багамольніца [...] Богу моліцца” (№ 15).

¹ Василькевич Г. Юрїївська народнопоетична творчість: проблема семантики і жанрової специфіки. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2007. – С. 18–19.

У поодиноких варіантах народна уява несподівано вивергає чітку батальну сцену: “Мора ўскалыхнулася, ўся зямля ўздрыгнулася./ Бяздэнны цмок патануў на дно,/ Сьвяты Юрый на бераг выплыў” (№ 16).

І пуантом цієї пісні – що важливо – стає не дія, а статика: портретна замальовка Цмока “бездонного”, чий жаский образ колоритно деталізовано і увиразнено метафорами “у повній відповідності з архаїчними казково-епічними традиціями”²: “Пакурыўся дым ізь яго з вушэй,/ Пасыпаліся іскры ізь яго вачэй,/ Сіняя полым ізь яго роту” (№ 16).

Тож, публікуючи ще невідомі та вже відомі тексти українських і білоруських пісень про святого Юрія і Цмока (Смока, Змія), сподіваємося, що запропонована добірка фольклорних творів спонукатиме читачів не лише розширити карту ареалу пісенного циклу з міфологічним сюжетом зміборства, але й продовжити студії на цю тему, щоб відповісти на низку загадкових і важливих для сучасної науки питань.

№ 1. Були люде невірнії

Були люде невірнії,
Вони в Бога не вірили,
А вірили у Цмочище,
У лютеє та зміїще.
Дали Цмоку а й оброку,
Щонеділі по людині.
Прийшла пора аж до царя –
Хоч сам ступай, хоч доч давай.
Стали в игри вигравати,
Стали панну наряжати;
Посадили в кінці моря:
– Моли, панно, щиро Бога!
Панна тоді сильно злякла,
Пред Господом крижем вклякла.
Аж тут летить а Цмочище,
А лютеє та зміїще.
В його з рота огонь паше,
В його з очей іскри скачуть...
Де узявся святий Юрій
На білому коні з копієм.
Вдарив Цмока серед ока,
Забив Цмока на вік віка.
– Чого хочеш, святий Юрій?
Чи ти хочеш срібла-злата?
Чи ти хочеш розписати,
По всім світі розіслати,
Щоб читали і писали,
Георгія святкували?
– Я не хочу срібла-злата,
Тільки хочу розписання,
По всім світі розіслання,
Щоб читали і писали,
Георгія святкували.

Колесса Ф. Українська усна словесність. – Львів, 1938. – С. 519–520.

² Ошуркевич О. Юрій-зміборець в українському фольклорі // Народознавство. – 1995. – № 22–23. – С. 8.

№ 2. Були на світі невірнії люде

Були на світі невірнії люде
 Да не вірували в Господа Бога,
 А вірували в проклятого Змія.
 Один святий Юрій його не боявся,
 Муки переносив,
 Хресту поклонявся.
 Давали Змію да щодень оброку,
 Ще й по чоловіку.
 Та ходила черга,
 А прийшла кося
 До самого царя:
 – Альбо сам, цар, вижди,
 Альбо дочку вишли.
 – Як же я сам вижду,
 То мене не буде,
 А як дочку вишлю,
 То жаль її буде.
 Убирайся, доню,
 У срібло й у злото,
 В дорогії шати
 Та підеш до моря
 В морі воду брати.
 Тільки та царівна
 На берег ступає,
 А проклятий Змії
 З моря випливає.
 А святий Юрій

На конику грає.
 – Утікай, святий воїн,
 Бо Змії з'їсть мене,
 А за мною – тебе.
 – Не бійся, царівно,
 Не бійся нічого.
 Не з'їсть же мене
 І коня мого.
 Як ударив Змія –
 Кривава ріка.
 Приступа Юрій
 До Змія лютого:
 – Поведемо Змія
 До города твого.
 А ті жителі
 Та й налякалися,
 На високі ганки
 Та й поховалися.
 Ой ви, люди,
 Та й не лякайтесь,
 На високі ганки
 Та й не ховайтесь.
 Становіте церкви
 Щонайгарніші,
 Насучіте свічі
 Щонайясніші.

Зап. 1985 у с. Личини Камінь-Каширського р-ну Волинської обл. від Меньок А. П. 1925 р. н. // Архів кафедри української фольклористики імені Філарета Колесси Львівського національного університету імені Івана Франка (далі – Архів КФ ЛНУ).

№ 3. Ой, да були ж люде да ни хрисціяне

Ой, да були ж люде да ни хрисціяне,
 Да ни вірували юв Господа Бог(а),

Да ни вірували юв Господя Бога,
 Да повірували в проклятого Цмок(а).

Да давали Цмоку кажон день оброку,
 Да на кажон деньок дай по чоловік(у),

Да на кажон деньок дай по чоловіку,
 Да пришла ж кося до самого цар(а).

Ой, став цар думати да став цар гадати,
 Ой, кого ж до мора ля Цмока послат(и).

Ой, я сам ни пойду і жони ни пошлю,
 Єсть юв мене дочка йодна-йодинок(а),

Єсть юв мене дочка йодна-йодиначка,
То ж я єі пошло до мора по вод(у).

Юв незділю рано соненько ж виходить,
А вже цар по двору засмучоний ход(ить),

А вже цар по двору засмучоний ходить
Да свою дочушку потихеньку буд(ить):

– Ой, вставай, дочушко, вставай, одевайса,
– До мора по воду іти зобирайс(а).

Ой, сама царевня до мора доходить,
А проклятий Цмока вже з мора виход(ить).

Ой, сама царевня юв море ступає,
А проклятий Цмока зібра роззявля(є),

А проклятий Цмока зібра роззявляє,
Аж тут святий Юрай коньом наєжжа(є).

– Ой, постуй, царевня, постуй, не лякайса,
– Правою ручкою дай переджигнайс(а),

Правою ручкою дай переджигнайса,
До татко, до мати назад ворочайс(а).

Да скажи ти татко, нехай він все знає,
Нехай Цмоку людей дай ни висила(є).

Баладу-легенду співають на Юр'є.

*Зап. 1989 р. від фольклорного гурту у с. Ладорож Пінського р-ну Брестської обл. (Республіка Білорусь) (Раго-
віч У. І. Песенны фальклор Палесся: У 3-х т. / Мастац. афармленне У. М. Вішнеўскага. – Мінск: Вид-ва
“Чатыри чвэрці”, 2001. – Т. 1. Песні святочнага календара. – С. 51–52).*

№ 4. Ой, да були люде дай всьо ж невірніє

Ой, да були люде дай всьо ж невірніє,
Да не віровали ж у Господя Бог(а),

Да не віровали ж у Господя Бога,
Да повіровали ж у лютого Цмок(а).

Да давали ж Цмоку да щодень оброку,
Да щодень оброку всьо по чоловік(у).

Да ішла ж коля по всему світу,
Да зашла коля до самого цар(у).

– Ой, цару, цару, цару-господару,
– Собирайса ж, цару, в золотіє шат(и),

Собирайса ж, цару, в золотіє шати,
Да іди ж на море водици черпат(и).

- Ох, сам я пошов би - на світи не жити,
А жону пославши - розмови не йміт(и).

Є ж у мене дочка одна-одинокка,
То я ж єї пошлю водици черпат(и).

Ой, як же дитина к мору подходжає,
На єї лютий Цмок зуби виставля(є),

На єї лютий Цмок зуби виставляє,
А святий Ригоре на конику гра(є).

А тая ж дівчина Цмока злякаласа,
За крутіє гори дай захавалас(а).

- Ой, не буйсь, дівчино, не буйсь, не лякайса,
- Правою рукою дай перехристайс(а).

Да бери ж ти Цмока за крутіє ж роги,
Да веди ж ти Цмока до свого таточк(а).

А тая ж дівчина к дому приходжає,
А єї таточко з жалю помира(є).

- Ой, не буйса ж, батьку, не буйсь, не лякайса,
- Да іди ж до церкви, іди ж споведайс(а).

Да станови свечи дай всьо восковиї,
Да станови церкви дай всьо золоти(ї).

Баладу-легенду співають на Юр'є.

Зап. у 1989 р. у с. Пінковичі Пінського р-ну Брестської обл. (Республіка Білорусь) від Л. Я. Козича, 1952 р. н., В. Р. Сніжко, 1908 р. н., Г. К. Сніжко, 1928 р. н., Л. І. Лой, 1927 р. н., Н. І. Глінської, 1915 р. н., К. Я. Сніжко, 1940 р. н., Т. М. Савіцької, 1949 р. н. (Раговіч У. І. Песенны фальклор Палесся: У 3-х т. / Мастац. афармленне У. М. Вішнеўскага. - Мінск: Вид-ва "Чатыри чвэрці", 2001. - Т. 1. Песні святочнага календара. - С. 53-54).

№ 5. Ой, да було поле дай ни зміронає

Ой, да було поле дай низміронає,
Ой, да були люде дай всьо нівірні(є).

Да ни вірували у Господя Бога,
Ой, да вірували в поганого Цмок(а).

Да давали Цмоку дай штодєнь оброку,
Да штодєнь оброку дай по чоловік(у).

Ходила коля дай по всему світи,
Да пришла коля до самого цар(а).

– Ой ти, цару, цару, да чи сам ти вийдиш,
Да чи сам ти вийдиш, да чи жону вишл(иш)?

– Ой, я сам ни вийду і жони ни вишло,
Є в мене цуречка одним-одинечк(а),

Є в мене цуречка одним-одинечка,
Я ж цуречку вишло на море по вод(у).

– Уставай, паненко, вмивайса биленько,
Вмивайса биленько, вчисайса гладеньк(о).

Да бири, паненко, золотий кубочок,
Да іди ж, паненко, на море по вод(у).

Устала паненка, вмиласа биленько,
Вмиласа биленько, вчисалась гладеньк(о).

Ой, только ж паненка до мора пудходить,
А вже Цмок поганий дай з мора виход(ить).

А вже Цмок поганий дай рот розявляє,
А вже Юр'я святий з-за гюр виїжжа(є).

– Ой, ти стюй, паненко, ой, стюй, ни лякайса,
Бири праву ручку дай переджигнайс(а),

Бири праву ручку дай переджигнайса,
А ти, Цмок поганий, дай ни сподивайс(а).

– Ой ти, Юр'ю, Юр'ю, дай прожру я тибє,
Дай прожру я тибє і коника твог(о).

– Ни прожреш ти мене, ни коника мого,
Ой, да буде з тибє копитичка йог(о).

Ой, бири, паненко, шовковий шнурочок,
Да бири, паненко, Цмока за рожоч(ок).

Да види, паненко, дай по всему світу,
Да кажи, паненко, старому й малом(у),

Да кажи, паненко, старому й малому,
Коб просили Бога за Юр'я святог(о).

Коб сукала свічи да всіо восковиї,
Пиред Юр'єм святим да всіо становил(и).

Спивають на Юр'я. Балада-легенда.

Зап. 1989 р. у с. Гончари Пінського р-ну Брестської обл. (Республіка Білорусь) від М. Д. Бондич, 1904 р. н. (Раго-віч У. І. Песенны фальклор Палесся: У 3-х т. /Мастац. афармленне У. М. Вішнеўскага. – Мінск: Вид-ва “Чатыри чвэрці”, 2001. – Т. 1. Песні святочнага календара. – С. 55–56).

№ 6. Були люди невірнії

Були люди невірнії,
Вони в Бога не вірили,
А вірили у Смочище,
У лютеє та й зміїще.
Дали Смоку та й оброку,
Щонеділі – по людині.
Прийшла пора аж до цара.
Хоч сам ступай, хоч дочку дай...
В нього з рота огонь паше,
В нього з очей іскри скачуть.
Аж ось їде святий Юрій
На білім коні з копієм.
Вдарив Смока серед ока,
Забив Смока навек віка.
По всім світі – розписаня,
По всіх людях – розисланя,
Щоб читали і писали
І Юрія святкували.

Зап. О. Ошуркевич 30.09.1993 у с. Воютині Луцького р-ну Волинської обл. від Мілі Іванівни Таньчук, 1927 р. н. (Ошуркевич О. Юрій-змієборець в українському фольклорі // Народознавство. – 1995. – № 22–23. – С. 8).

№ 7. Ой що то за люди

Ой що то за люди,
Що то за невіри:
Не вірили в Богу,
Но в лукавим Смоку.
Дають тому Смоку
По два гарци броку,
По два гарци броку,
Ще й по чоловіку.
Аж прийшла колея
До самого цара.
Цар цілу ніч не спав,
Но все думку думав:
– Но я сам не піду
І жону не пушу.
Одну дочку маю –
І ту Смоку даю.
– Ану, панно Мар'я,
Ану убирайся,
В дорогій сукні
Свої одягайся!
В дорогій сукні,
В золотій шати.
Вже ти їх не будеш
Більш на себе брати.
Тільки панна Мар'я
До мора доходит,

А лукавий Смок вже
Із мора виходит.
Тільки панна Мар'я
На бериг ступає,
А лукавий Смок ї
За ручку хапає.
Аж узявся Юрій
Д' Бога допомозі чи:
– Не їж панни Мар'ї
Ти, лукавий Смоче!
Не їж панни Мар'ї,
А з'їж мого коня,
А з'їж мого коня,
Ще й його копита,
Бо вже панна Мар'я
За мене запета.
Коле панна Мар'я
Додому приходить,
Її отець-мате
Та й полякалися,
На другеє п'ентро
Та й поховалися.
– Типер тобі, мате,
Та й не лякагися.
Типер тобі, мате,
Висілля справлети.

Зап. О. Ошуркевич 3.04.1995 р. у с. Ворокомлі Камінь-Каширського р-ну Волинської обл. від Анастасії Сергіївни Михальчук, 1927 р. н. (Ошуркевич О. Юрій-змієборець в українському фольклорі // Народознавство. – 1995. – № 22–23. – С. 8).

№ 8. Буле люде басурмани

До сятого Юрія... То була пісня:

Булé люде басурма́ни,
 Ни вірили вони в Бога.
 Тільки вірили у звіра,
 Кутóрей жев на дні мора.
 Вони звіра́ шанували
 І для нього дань да́вали.
 Щодень Божий по скотéні,
 А в ниділю – по людені.
 Прийшла порá аж до царá.
 Вбрали панну в срібло-злота
 Й поставили на кра́й мо́ра.
 Як стало море закіпати,
 Став звір з мора виступати.

А дiва звіра жажнулася
 Та й до Бога звернулася:
 – Спасе, Боже, мою дúшу,
 Я од звіра́ гинуть мúшу.
 Десь узявся святей Ю́рій,
 Вдарив Змія по голові.
 – Чого хочиш, святей Ю́рій?
 Чи від мене срібла й злота,
 Чи од мого отця царства?
 – Я ни хочу срібла й злота,
 Ни од твого отця царства.
 Тільки хочу, щоб люди знали,
 Щоб Ю́рія святкували.

...То то наша мама співали...

Зап. І. Гунчик 9 червня 1996 р. у с. Реву́шки Турійського р-ну Волинської обл. від старої жінки, яка не назвалася, зберігся фонозапис.

№ 9. Були колись люде да й невірувані

Були колись люде да й невірувані,
 Вірували вони в проклятого Цмока.
 А вже тому Цмоку да щодень оброку,
 Да й по чоловіку.
 Да ходила колія по усьому світу,
 Да й прийшла колія до самого цара.
 Да став же той цар думати-гадати,
 Да й кого до мора по воду послати:
 – Як сам же я пбйду, назад не вернуся.
 Як жону я пошлю, гора набереуся.
 Одну дочку маю та й ту посилаю,
 Да й востанню панянку да й вибираю,
 Шовковії шати да й накладаю.
 Перешла панянка одна поле,
 Да й Бог дасть стріча ї святий Ю́рій.
 – Іди, – каже, – панянку, не лякайся,
 Правой рукою да й перезігнайся.
 Вже панянка до мора доходить,
 А вже проклятий Цмок із мора виходить.
 Пішла панянка, відерце у море пускає,
 А вже проклятий Цмок зібра роззявляє.
 А той святий Ю́рій пробив йому зібра.
 – Да бери, панянку, Цмока за уши,
 Да й веди до отця й матуси.
 Кажи, щоб церкви становили
 Й люди до церкви ходили.

Респондент виконував пісню під акомпанемент скрипки.

Зап. Завітій Б., Добрянська Л. 1998 р. у с. Судче Любешівського р-ну Волинської обл. від Литвінчука Петра Карповича, 1915 р. н. (Архів Проблемної науково-дослідної лабораторії музичної етнографії при Вищому державному музично-му інституті імені М. Лисенка (далі – Архів ПНДЛІМЕ при ВДМ ім. М. Лисенка). – Од. зб. ЕК 174 № 6).

№ 10. Та ходила колея по усьому світу

Та ходила колея
 По усьому світу.
 Та колея брала
 Щодень по чоловіку.
 Деся зайшла колея
 До самого цара,
 А цар каже:
 – І сам я не піду,
 І жінки не вишлю.
 Бо як я сам піду,
 Собі віка вбавлю,
 А як жінку вишлю,
 Щастя-долю втрачу.
 Одну дочку маю
 Та й тую висилаю.
 А в неділю рано
 Ще сонце не сходить –
 Вже царова дочка біля мора ходить (2 р),
 А лукавий Цмок з мора виходить.
 З мора виходить, зібра роззявляє,
 Царовою дочку за полу хапає.
 А та панна Мар'я вельми злякалася –
 За високу браму вона сховалася.
 А там святий Юрій на воронім коню їде,
 Лукавого Цмока він на спіци суне.
 – Постій, панна Мар'я, постій, не лякайся.
 Під мій вороний кінь, під копи сховайся.

Зап. Завітій Б., Добрянська Л. 1998 р. у с. Судче Любешівського р-ну Волинської обл. від Кушнірук Анастасії Семенівни 1937 р. н. (Архів ПНДЛІМЕ при ВДМІ ім. М. Лисенка. – Од. зб. ЕК 174/5 № 4).

№ 11. Да були люди, люди низмишльони

Ну ще співали про Цмока (в піст):

Да булі люди, люди низмишльони,
 Да віровали в поганого Цмока.
 Давали йому за щодень оброку,
 Ювечорі й рано да й по чоловіку.
 Ходіла кóлія по цялому світу,
 Да пирішла кóлія до самого кру'.
 – Ой, крулю, крулю, да чи сам ти вийдеш?
 Да чи сам ти вийдеш, да чи жону ви'?
 – Ой сам я не вийду, бо же не жить на світі.
 А як жону вишлю, то жони не мі'.
 Єсть в мене цуречка одна й оденічка,
 То вона пуйде вранци по воді.
 Уставай, паненько, уставай раненько
 Да бери, паняanko, золоті видерци,
 Да іди, паняanko, рано по воді.
 Ой ще девчіна двери одчиняє,
 Як Цмок погани рота роззявляє,
 А Юрей святей з-за гори висжжає.

– Та бері, панянку, Цмока за рожеч’.
Закажі, панянку, старому, малому,
Щоби просіли Бога за Юрія святого.

Зап. 2000 р. у с. Голєво Брестського р-ну Брестської обл., транскрибіція тексту І. Гунчика (Фольклорний фоно-архів кабінету україністики Брестського державного університету імені О. Пушкіна (Республіка Білорусь)).

№ 12. Ох як були ж люди да не хрисьціяни

Ох як були ж люди да не хрисьціяни,
да не вірували й у Господзя Бога.
Да не вірували й у Господзя Бога,
да повірували в поганого Цмока.
Да давали Цмоку да на день оброку,
кажон день оброку да по чоловіску.
Ой ішла коля да по всьому свети,
ой зашла коля до самого цара.
– Годи тобі, цару, в царстве царовати
да іди до мора водицу черпати.
– Самому пошедши на свети не жити,
а жену пославши то жени не мівши.
Єсця в мене дочка, дзетка єдиночка,
то я єе пошлю до мора по воду.
Йой скідай, царевна, шовковие шати,
да іди до мора водицу черпати.
Ще тая царевна к мору приступає,
а поганый же Цмок зібра розявляє.
А поганый же Цмок зібра розявляє,
а съвати Ригорий на вороном коню.
– Одступись, Ригоре, одступись од мене,
бо проглину тебе, ще коника твого.
– Не проглинеш мене, ні коника мого,
тільки ти проглинеш копитечка його.
Йой бэри, царевна, шовкови шнурочки
да бери ти Цмока за крути рожечкі,
Да бери ти Цмока за крути рожечкі
да веди ти Цмока до татуся свого.
Татусю злякавса, за двери схававса,
татусю злякавса, за двери схававса.
– Ой не бойсь, татусю, не бойсь, не лякайса,
до Господзя Бога свой дух сполицяйся.

Зап. Ирина Мазюк, співробітник Білоруського інституту проблем культури, 2002 р. у с. Південний Церабень Пінського р-ну Брестської обл. (Республіка Білорусь).

№ 13. Юрай и цмок (Да жилі людзі да ніверныя)

Да жилі людзі да ніверныя,
Ні верылі Госпаду Богу,
Да паверылі бязумнаму Цмоку,
Да давалі дань вельмі вяліку,
Да давалі ж дань вельмі вяліку, –
Да на кожны дзень па чалавеку,
Да на гадзіне па малой дзяціне.

Да прышла ж черга да самога кроля:
 – Ой кроль, кролю, слаўны казаче,
 Хоць сам жа ідзі, а не – дачку в'ядзі.
 – Мне ж іці самому – ня буці живому,
 Дочку й атдаці – жалю задаці. –
 Да кароль жа дочку ўуправляя,
 Да у новай каморы прыбярая
 Смярценная плацця надзявая,
 Смярценная плацця да й надзявая,
 Да й на тую гору атпраўляе,
 Да й на тую гору на Сіянськаю,
 Да й на тую землю храсьціянскую.
 Да слугі ж мае вярненькія,
 Да й бярыця тую панну-кraleўну,
 Да й бярыце яе на белыя рукі,
 Да й нясіця яе да й на тую гору,
 Да й на тую гору на Сіянськую,
 Да й на тую землю храсьціянскую,
 Пасадзіця яе на залатом красьце. –
 Да сядзіць жа яна да ні час, ні два,
 Да ні час, ні два, ні гадзіначку,
 Сядзіць яна, сільна плача,
 Сільна плача да Бога просіць:
 – Ой Госпадзе, барані мяне,
 Хоць ты мяне барані, або к сабе прыймі,
 Прымі мене, Божа, да свайе хвалы,
 Прымі мене да свайе хвалы,
 Сашлі, Божа, Юрья з неба!
 – Ой Госпадзе, я баюся,
 Ой Госпадзе, я ж баюся!
 – Светыі Юрай, ты не бойся,
 Да светыі Юрай, ты же не бойся,
 Стане бараніцца – Бох паможа. –
 Да й як ударыць конь капутóm,
 Конь капутóm, а Юрай капьём,
 Ды конь капутóm, а Юрай капьём,
 Юрай капьём, Бох – каменём.
 Неверныя людзі напужаліся,
 У вісокія дамы пахаваліся.
 – Неверныя людзі, не пужайцеся,
 У вісокія дамы не хавайцеся!
 Абрók ма́йця, ў церкаў пастаўця,
 У церкаў хадзіця, богу маліцеся,
 Богу маліцеся, Хрыста вялічайця.

Магнітофонний запис від Гвоздь А. П. в с. Золотуха (Смирнов Ю. Эпика Полесья (по записям 1975 г.) // Славянский и балканский фольклор. Обряд и текст. – Москва: Наука, 1981. – С. 255–256).

№ 14. Да болі ж люді да неверные

Да болі ж люді да неверные,
 Да не веровалі Господу́ же Богу́,
 Да поверовалі ліхому́ Цмоку́,
 Ліхому́ Цмоку́ што день 'брокú,

Што день 'брокú да по чóловеку́.
 Прішла же пора до самого царя.
 Ох цар кажé: – Я не выступлю,
 Я не выступлю і жоны не вышло,
 Оно й ж вышло слугу свою,
 Слугу свою – слічнúю паннú.
 – Убíрайся, панно в дороге шаты,
 В дороге шаты, в золоты перстéнки.
 Панна плаче, убíраецца,
 Своему же богú обíчаецца:
 – Я хто же мене смерті откупíть,
 Тое я же тому да на ве́кі веков,
 Да на ве́кі веко́м і слугою!
 Зосьлав Господь святогó Юрья.
 Сиятый Юре́й с ко́нем выезжаé,
 А ліхіе, же Цмок з мора выпльвае:
 – Сияты сиятём, ізъем тебе!
 – Не зъесі же ты мене, ні коня же могó,
 Оно же зъесіш шпагú мою,
 Шпагú мою да жалезную!

*Магнітофонний запис від Жураковської М. М. в с. Бостинь (Смирнов Ю. Епіка Полесья по записам 1976 г.
 // Славянський і балканський фольклор. Етнолінгвістическа общность и типологические паралели.
 – Москва: Наука, 1984. – С. 187).*

№ 15. Жылі-былі людзі няверныя

Жылі-былі людзі няверныя,
 А ня верылі Госпаду Богу,
 Толькі верылі нявернаму Цмоку,
 Давалі даню ды вялікую –
 Што ў Бога дзень, то па чалавеку,
 Па карцу солі, па асьміне аброку.
 Прышла радавая да самага кроля.
 Да кролю, кролю, а ня сам пайдзі,
 А ня сам пайдзі, а ня доч пашлі.
 Сам не пайду, доч пашлю.
 – Падперазай, панна, каваны пояс,
 А йдзі ж ты на круту гару,
 На круту гару, на Сялянскую,
 Ажыдай Цмока ды нявернага.
 Панна Богу моліцца і сільна плача.
 Зачуў жа Цмок (можливо, Господь – Г. В., І. Г.) яе малітву.
 – Сідлай, Юрый, буланага каня,
 Едзь, Юрый, на круту гару,
 А ратуй панну багамольніцу.
 Юрый едзе-наязджае,
 А Цмок бяжыць-набягае.
 Як дасыць Юр кап'ём, конь капытом.
 – Адперазай, панна, каваны пояс,
 Чапай Цмока за круты рогі,
 Паведзем Цмока ў няверныя людзі.
 Няверныя людзі папужаліся,
 У высокі будынкí пахаваліся.

– Не бойцеся, людзі, ня пужайцеся,
У высокі будынкi не хавайцеся.
Спаліце Цмока на пажарышчы,
Пастаўце цэркву на папярлішчы,
Хадзіце ў цэркву штонядзелечкі,
Маліцеся Богу штомінутачкі.

Зап. летам 2001 г. у в. Старая Слабада Крупскага р-на Менскай вобл. (Рэспубліка Беларусь) ад Надзеі Белай падчас экспедыцыі Студэнцкага Этнаграфічнага Таварыства (Мінск).

№ 16. Жылі людзі няверныя

Жылі людзі няверныя,
Ня вералі Госпаду Богу,
А вералі бяздэннаму Цмоку.
Давалі дань па чалавеку.
Была ў караля адна дачка
Адна дачка Настасечка.
Узяў кароль сваю дачку
Сваю дачку за правую ручку,
Павёў дачку к сіняму мору,
Пасадзіў дачку на беражочку.
– Сядзі, дачка, не ўленкайся,
На Госпада Бога спадзевайся.
Бяздэнны Цмок морам плывець,
Сьвяты Юрый на кані едзець.
Бяздэнны Цмок к берагу прыштываець,
Сьвяты Юрый канём націскаіць,
Як цяў мечу па яго плечу,
Як цяў кап'ём па яго рабром.
Пакурыўся дым із яго з вушэй,
Пасыпаліся іскры із яго вачэй,
Сіняя полым із яго роту.
Мора ўскалыхнулася, ўся зямля ўздрыганулася.
Бяздэнны Цмок патануў на дно,
Сьвяты Юрый на бераг вышльгў.

Зап. ўлетку 2002 г. у в. Ігналіна Верхнядзьвінскага р-на Віцебскай вобл. (Рэспубліка Беларусь) ад Вольгі Язьковай ў часе экспедыцыі Студэнцкага Этнаграфічнага Таварыства (Мінск).

Новыя кнігі

Фрис І. Неоміфалогізм у прозавай творчасці Тадеуша Новака.
– Львiв: ПАІС, 2011. – 212 с.

У монографіі здійснено комплексне даслїдженне жытця та творчасці пісьменніка Т. Новака в аспекці неоміфалогічнай поетыкі. Простежено особливості формування особистості митця та вплив найважливіших чинників на його свідомість, виявлено та проаналізовано ключові міфалогемы прозових творів Т. Новака, а саме: міфалогему раю, що символізує початок людської дороги, та міфалогему циклічності буття, яка є реалізацією процесу ініціації індивіда у жытця. Висвітлено також феномен глибокого синкретизму поганської та хрысціянської культур у свідомості митця, що стало причиною контамінації міфалогічних та біблійних образів і мотивів у його творах. З'ясовано функціонування міфопоегічних елементів у літературі ХХ ст. та виділено основні неоміфалогічні моделі. Охарактеризовано специфіку авторського міфалогізування Т. Новака в контексті сучасної світової літератури.

